

TÜM BOYUTLARIYLA AKRAN ZORBALIĞI

Mahi ASLAN¹ ve Mehmet Oğuz POLAT²

Öz:

Akran zorbalığı toplumumuzda yaygınlaşarak kritik bir halk sağlığı sorununa dönüşmektedir. Akran zorbalığı, birine duygusal veya fiziksel olarak zarar vermek olarak tanımlanır. Tanımlamak için önemli kriterleri vardır; sistematik olarak devam etmesi, güç dengesizliğine sahip olması, kastlı olması. Zorbalığı deneyimlemek, ciddi sağlık etkileri olan yıkıcı bir ilişki sorunudur. Zorbalığın zorba ve kurban üzerindeki etkileri kapsamlı olabilir. Zorbalığı deneyimleyen hem mağdurun hem zorbanın okul başarısı, sosyal ilişkileri, psikolojik sağlığı ve fiziksel sağlığı olumsuz etkilenmektedir. Çocukluk ve ergenlik döneminde yaşanan travmanın ötesinde, zorbalığın etkileri yetişkinlikte de devam edebilir. Bu makalede zorbalık tanımı yapılarak zorba ve mağdur üzerindeki etkileri değerlendirilmektedir.

Anahtar kelimeler: zorbalık, zorbalık türleri, zorbalığın etkileri

JEL Kodu: J13, I12, I31

¹ Uzman Psikolog, Acıbadem Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Adli Bilimler Programı, İstanbul/Türkiye, mmahiaslan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7373-9725

² Prof.Dr., Acıbadem Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Dahili Tıp Bilimleri Bölümü, İstanbul/Türkiye, Oguz.Polat@acibadem.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5775-5736

Makale gönderim tarihi: 18.08.2022

Makale kabul tarihi: 24.04.2023

Künye Bilgisi: Aslan, M. ve Polat, M.O. (2023), "Tüm Boyutlarıyla Akran Zorbalığı", *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 43-82.

All Aspects of Bullying

Abstract

Bullying is common in our society and has turned into a critical public-health problem. Bullying is defined as hurting someone emotionally or physically. Persisting repeatedly, having an imbalance of power, and attacking deliberately are important factors for characterizing bullying. Experiencing bullying is a devastating relationship issue with serious health implications. The effects of bullying on the bully and the victim can be extensive. School success can affect social relationships, psychological well-being, and physical health. Beyond the trauma experienced during childhood and adolescence, the effects of bullying can continue into adulthood. In this article, bullying is defined and its effects on the bully and the victim are evaluated.

Key words: bullying, types of bullying, effects of bullying

JEL Kod: J13, I12, I31

1.Giriş

Zorbalık eskiden beri var olan yaygın bir toplumsal problemdir. Şiddetin yaygınlığının artışı mı zorbalığı arttırmaktadır yoksa küçük yaşlardaki zorbalığın yaşanması mı şiddeti körüklemektedir sorusunun cevabı günümüze kadar halen verilememiştir.

Zorbalığın genel karakteristik özelliği aynı ortamda bulunan kişilerden daha güçlü kişilerin daha zayıf kişilere şiddet uygulamasıdır. Bunun en yoğun görüldüğü yerler okullar ve işyerleridir.

2.Tanım

Günümüzde zorbalık kavramına ilişkin en yaygın kullanılan tanım Dan Olweus tarafından yapılmıştır. (Qiu, 2021)

Olweus'a göre zorbalık, bir grup veya birey tarafından rahatsızlık vermek amacıyla gerçekleştirilen, tekrarlayan saldırgan olumsuz davranışlar olarak tanımlanır. Kasıtlılık, tekrarlama ve güç dengesizliği ile karakterize edilir. (Borgen ve ark. 2021) Bu olumsuz davranışlar, bireye kasıtlı bir şekilde acı çektirmek şeklinde açıklanmaktadır. (Olweus & Limber, 2010; Açıkgöz, 2007) Zorbalık tanımında vurgulanan diğer boyut ise zorbalığa maruz kalan mağdurun zorbadan yaşça daha küçük veya fiziksel olarak daha zayıf olduğundan kendini savunamayacağıdır. (Yöndem & Totan, 2007)

Akranlar arası şiddetin temel karakteristiğinin; adolesan dönemde akranlar arasında gruplaşmalar meydana gelmesinin normal olmasından dolayı akranlar arası şiddetin de en sık olarak bu akran grupların bir mağdura odaklanarak sistematik olarak şiddet uygulamaları şeklinde olduğu görülmektedir. (Polat, 2021)

Zorbalık, güç dengesizliğinin fiziksel veya psikolojik boyutta olduğu durumlarda ortaya çıkmaktadır. (Ayas & Pişkin, 2011) Zorbalık, kendini savunamayacak durumda olan bireyin uzun dönemde sistematik bir şekilde fiziksel ve/veya psikolojik şiddete maruz kalması olarak tanımlanmıştır. (Roland & Munthe, 1989)

Zorbalık 'insanlara zarar verme isteği duyan bir bireyin, bu isteğini doyumak için kendisinden fiziksel, psikolojik veya zekâ düzeyi bakımından daha aşağı durumda bulunan bireyleri tekrarlayıcı bir biçimde rahatsız etmesidir. (Rigby, 1999)

Sullivan'a göre zorbalık bir bireyin veya grubun başka bir bireye veya gruba sürekli olarak saldırganlık ve manipülasyon içeren eylemlerde bulunmasıdır. (Sullivan, 2011)

Zorbalık ‘bireyin fiziksel veya psikolojik olarak kendisinden daha güçlü bir birey tarafından baskıya maruz bırakılması’ şeklinde tanımlanmıştır. (Farrington,1993)

Polat’a göre zorbalık “bir kişi ya da grup tarafından kendini savunamayacak bir kişiye karşı yapılan mental ya da fiziksel şiddet’ uygulamasıdır.” Polat zorbanın sözel, fiziksel şiddet uygulayarak bireyi yıldırmak ve ona eziyet etmeyi amaçladığını ekleyerek zorba profilini tanımlamıştır. Ayrıca bireyin bulunduğu gelişim çağında sosyal bilincinin de hızla gelişmesiyle akranlar arasında gruplaşmalar meydana gelmesinin normal kabul edildiğini belirtirken akranlar arası şiddetin en sık görülme şeklinin de bu akran grupların bir mağdur seçmesi şeklinde olduğunu altını çizmektedir. (Polat, 2021)

APA’ya göre zorbalık, birinin kasıtlı olarak ve tekrar tekrar başka bir kişinin yaralanmasına veya rahatsız olmasına neden olduğu bir saldırgan davranış biçimidir. Zorbalık, fiziksel temasla gerçekleşebileceği gibi temasın olmadığı eylemlerle de gerçekleşebilir. (APA, 2022)

2.1.Kriterler

Zorbalık şu kriterleri kapsamalıdır (Polat, 2021; Farrington,1993; Sullivan, 2011; Rigby, 1999; Roland & Munthe, 1989; Ayas & Pişkin, 2011; Borgen ve ark. 2021).

- Bireye kasıtlı bir şekilde zarar vermek amaçlanmaktadır.
- Eylemler sistematik bir şekilde devam etmektedir.
- Zorba ve mağdur arasında fiziksel ve/veya psikolojik güç dengesizliği bulunmaktadır.
- Zorba fiziksel ve psikolojik açıdan mağdurdan kendini daha güçlü hissederek onun üzerinde baskı kurabileceği inancına sahiptir. Mağdur ise kendini zorbadan daha zayıf algılayarak kendini savunamayacağı düşüncesi içerisinde.

Zorbalığı tanımlamak için yaygın olarak kabul edilen faktörler; (Polat, 2021; Farrington,1993; Sullivan, 2011; Rigby, 1999; Roland & Munthe, 1989; Ayas & Pişkin, 2011; Borgen ve ark. 2021)

- Zorbalık eyleminin veya zorbalığa maruz kalma kaygısının uzun süre boyunca devam etmesi.
- Zorbalıkta zorba ile mağdur arasında güç dengesizliği bulunması (Psikolojik ve fiziksel olarak eşit güçteki akranların çatışması bu kapsam dışındadır.)
- Zorbalık fiziksel, sözel ve psikolojik boyuttaki tüm şiddet davranışlarını kapsar

- Zorbalık sadece direkt eylemler ile değil aynı şekilde indirekt manipülatif eylemler ile de meydana gelebilir.

3.Süre

Akranlar arası şiddet olgularındaki temel karakteristik özellik tek seferlik bir davranış olmayıp süreklilik göstermesidir. Bu sürenin ne olduğu konusunda üzerinde anlaşılmış net bir tanım yoktur.

Olweus ve Roland'a göre bir tutum veya davranışın zorbalık olarak kabul edilebilmesi için en az bir ay süresince haftada en az bir defa olması gerekmektedir. (Roland & Munthe, 1989; Olweus, 2013; Yaman, 2011) Lowenstein ise bir davranışı zorbalık olarak tanımlamak için en az altı ay boyunca devam etmesi gerektiğini belirtmekte ve en az iki akranı ile öğretmenin bireyin maruz kaldığı zorbalığı doğrulaması gerektiğini söylemektedir. (Lowenstein L.F., 1978)

Polat ise her bir vakanın süre açısından da farklılık gösterebileceğini belirtmiştir. Zorbalık kısa veya çok uzun zaman dilimlerinde gerçekleşebilir. Tek seferlik bir davranışın akranlar arası şiddet tanımlamasına sokulamayacağı ve vakaların süresi değişkenlik gösterse de belli bir süre devam etmesi gerektiğidir. (Polat, 2022a)

4.Zorbalık Tipleri

Akranlar arası şiddette olguları önce 2 grupta sınıflamak gerekmektedir. (Gülay Ogelman, 2022; Wachs ve ark., 2018; Boel-Studt ve Renner , 2014; Van ve ark., 2003)

Dolaylı yöntemler

Doğrudan yöntemler

Uygulama şekillerine baktığımızda ise temel olarak 4 temel grupta sınıflandırılmaktadır. (Gülay Ogelman, 2022; Esteban ve ark., 2020; Bowser, 2018; Gan, 2014; Dane ve ark, 2017)

4.1.Fiziksel zorbalık,

4.2.Sözel zorbalık,

4.3.Sosyal zorbalık,

4.4.Siber zorbalık

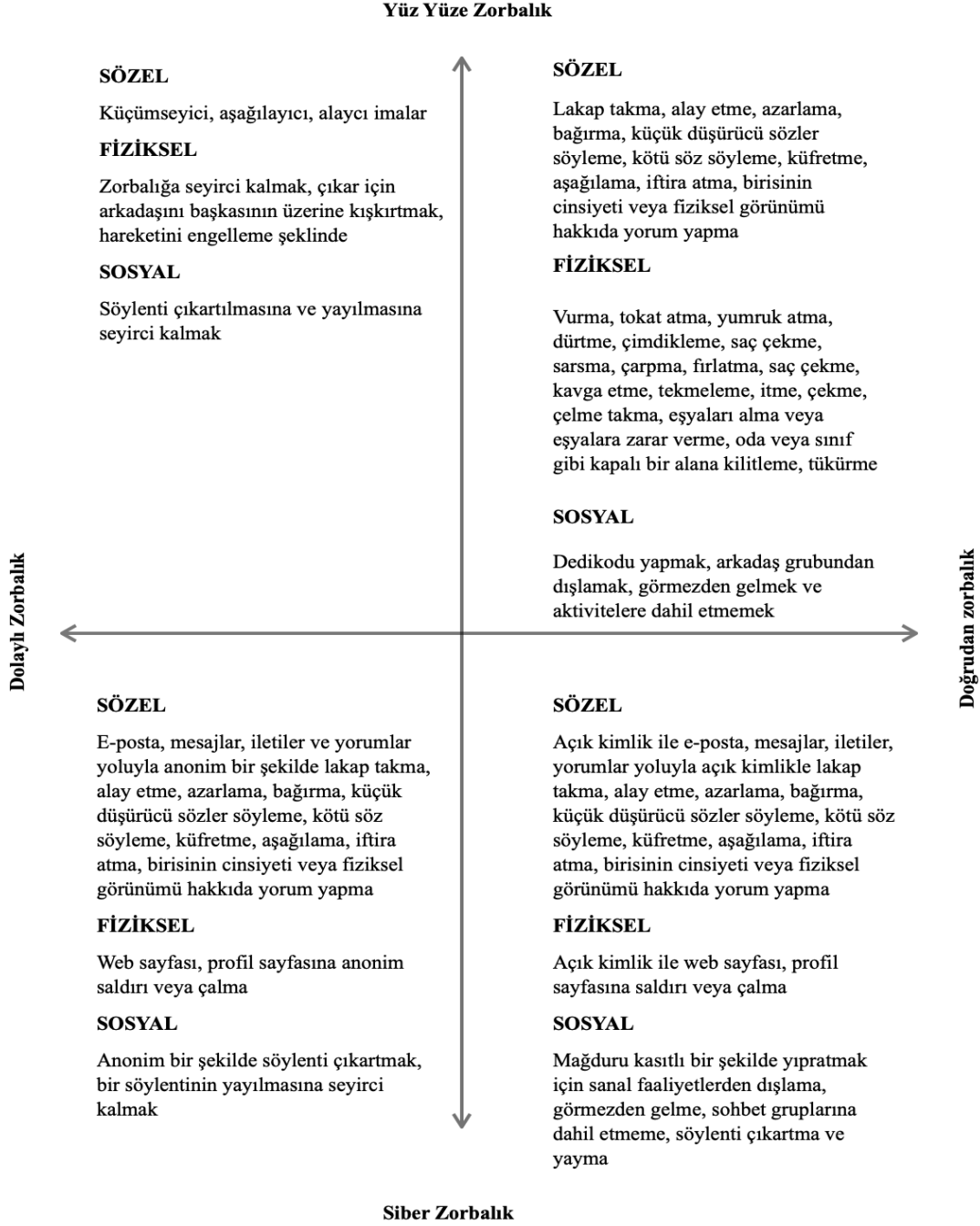
Akran zorbalığı eylemleri dolaylı ve doğrudan olarak sınıflandırılırken, uygulanan şiddet tipleri olarak ise fiziksel, sözel, sosyal ve siber boyutta meydana gelmektedir. Dolaylı ve doğrudan eylemler fiziksel, sözel, sosyal yolla fiziki ortamda gerçekleşebileceği gibi siber zorbalık ile sanal ortamda da gerçekleşebilmektedir. (Gülay Ogelman, 2022; Wachs ve ark., 2018; Boel-Studt ve Renner, 2014; Van ve ark., 2003; Esteban ve ark., 2020; Bowser, 2018; Gan, 2014; Dane ve ark, 2017)

Dolaylı zorbalık, doğrudan saldırıda bulunmadan mağdura yönelik gerçekleştirilen örtük davranışları içermektedir. Mağdurun sosyal olarak yalnızlaştırılması, hakkında dedikodu yayılması, söylenti çıkartılması ve yayılması, sosyal çevresinin manipüle edilmesi ve gruptan dışlanması gibi eylemleri içermektedir. (Monks ve Coyne, 2011) Mağdurun kusurlarıyla dalga geçilmesi, duygularının incitilmesi, olumsuz eylemlere maruz bırakılması, eğlence aracı görülmesiyle kurbanın rahatsız edilmesi yaygın görülen dolaylı zorbalık davranışlarıdır. (Yöndem ve Totan, 2007).

Doğrudan zorbalık, mağdura yönelik gerçekleştirilen zorbalık tiplerinin doğrudan saldırganlık olarak uygulanmasıdır. Zorbanın gücünü, statüsünü ve hakimiyetini mağdur üzerinde doğrudan ve açık olarak göstermesidir. Doğrudan zorbalıkta mağdur zorbanın kim olduğunu bilmektedir. Kurban ve zorba karşı karşıyadır. (Arslan ve Savaşer, 2009)

Tablo 1’de görüldüğü üzere zorbalık, hem fiziksel ortamda hem de sanal ortamda gerçekleşebilmektedir. Zorbalığın fark edilebilmesi için önemli ayrımlar vardır. Sözel, sosyal ve fiziksel şiddet tipleri sanal ve fiziki ortamda dolaylı ve doğrudan tutumlarla farklı şekilde meydana gelmektedir.

Tablo 1: Zorbalık Tipleri ve Yöntemi Arasındaki Ayrımı Anlatan Diyagram (Polat&Aslan)

4.1.Fiziksel Zorbalık:

Fiziksel zorbalık, kişiyi incitmek, korkutmak veya kontrol etmek için vurmak gibi agresif fiziksel eylemlerdir. Birinin parasını çalmak, tuvalete veya dolaba kilitlemek ya da sadece birinin hareketini engellemeye kadar çok geniş bir spektrumda incelenmektedir. (Polat, 2022b).

4.2.Sözel Zorbalık:

Sözel zorbalıkta zorbalılar doğrudan söyledikleriyle ve kullandıkları sözcüklerle kurbanları incitmeyi hedeflemektedir. Lakap takma, alay etme, azarlama, bağırma, küçük düşürücü sözler söyleme, kötü söz söyleme, küfretme, aşağılama, iftira atma, birisinin cinsiyeti veya fiziksel görünümü hakkında yorum yapma gibi davranışlar sözel zorbalığı kapsamaktadır. (Lamb vd., 2009; Naidoo vd, 2016; Attar-Schwartz ve Khoury-Kassabri, 2015)

4.3.Sosyal Zorbalık:

Sosyal saldırganlık, kurbanın benlik saygısına ve sosyal statüsüne kasıtlı olarak zarar veren davranışlardır. (Fitzpatrick ve Bussey, 2010) Sosyal zorbalıkta dedikodu yapmak, arkadaş grubundan dışlamak, görmezden gelmek ve aktivitelere dahil etmemek gibi kişilerin sosyal ilişkilerine zarar vermeyi amaçlayan davranışlar ve eylemler, arkadaşlığı bitirmeye yönelik tehditler bu grupta değerlendirilmektedir. (Underwood, 2003)

4.4.Siber Zorbalık:

Siber zorbalık, dijital teknolojiler kullanılarak gerçekleştirilen, hedef seçilen kişileri korkutmaya, kızdırmaya ya da utandırmaya yönelik olarak tekrarlanan bir davranıştır. Siber zorbalık sosyal medyada, mesajlaşma platformlarında, oyun platformlarında ve cep telefonlarında görülmektedir. (Erden, 2015; Remond ve ark, 2015)

Siber zorbalık, bilgi ve iletişim teknolojilerinin özelliklerinden (anonimlik, sınırsız izleyici, sınırlı yetişkin denetimi vb.) yararlandığından daha kolay maruz kalınan bir saldırganlık türü olarak görülmüştür. (Calvete ve ark., 2010)

Yapılan çalışmalarla 14 farklı siber zorbalık türü tanımlanmıştır. Bu siber zorbalık tipleri şunlardır: (Peled, 2019; Watts vd., 2017; Sung, 2018; Nadali vd 2013; Maher, 2008; Patchin, ve Hinduja, 2006; Willard, 2007; Pearson ve Williams, 2016)

- 1.Dışlama:** Dışlama, birinin kasıtlı olarak dışarıda bırakılması eylemidir.
- 2.Taciz:** Sürekli incitici veya tehdit edici çevrimiçi mesajlar yollanması olarak tanımlanmaktadır.
- 3.İfşa:** Birisinin kişisel bilgilerini, utandırmak veya küçük düşürmek amacıyla kullanılmasıdır.
- 4.Hile:** Zorba hedefleriyle güven duygusu yaratarak bunu kötüye kullanmasıdır.
- 5.Siber Takip:** Takip etme, yanlış suçlamalar ve tehditlerle sürekli rahatsız etmektir.
- 6.Frapping:** Kişinin sosyal ağ hesaplarını uygunsuz içerik yayınlamak için kullanmasıdır.
- 7.Maskemele:** Sahte bir e-posta hesabı oluşturmayı, sahte sosyal medya profili oluşturmaktır.
- 9.Trolleme:** Trolleme, internette kışkırtıcı yorumlarla kasıtlı zarar verme işlemidir.
- 10.Flaming:** Hedefleri hakkında paylaşımda bulunmayı, hakaret etme eylemidir.
- 11.Catfishing:** Zorba, sosyal ağ profili oluşturmak için mağdurun kimliğini çalar.
- 12.Şantaj:** Kişinin kişisel bilgilerini, belgelerinin paylaşılmasına yönelik tehditlerdir.
- 13.Sexting:** Zorbanın müstehcen fotoğraflar veya mesajlar göndermesidir.
- 14.Karalama:** Kurban hakkında dedikodu veya gerçek dışı ifadeler paylaşmasıdır.

Doğrudan siber zorbalık, fiziksel (örneğin, virüs bulaşmış bir dosyayı bilerek göndermek, web veya profil sayfasına saldırı), sözlü (örneğin, hakaret veya tehdit etmek için internet veya cep telefonunu kullanmak) ve sosyal (örneğin, çevrimiçi bir gruba kişiyi dahil etmeme) zorbalığı içerir. Dolaylı siber zorbalıkta tüm şiddet tiplerinde görülen siber zorbalık tipi maskelemedir. Başka kimlikle veya anonim olarak birini aldatma, hakaret veya tehdit içerikli ileti yollamak emanet edilen bilgilerin dışarı çıkarılması, medya aracılığıyla dedikodu yayma ve diğer benzer eylemleri içermektedir. (Vandebosch ve Van Cleemput, 2008)

5.Cinsiyete Göre Zorbalık

Zorbalık katılımında cinsiyet değişkenine ilişkin bulgular çeşitlilik göstermektedir. Kızların dolaylı ve sosyal zorbalık uygulaması, erkeklerin ise fiziksel saldırganlık içeren zorbalığı tercih ettiği görülmektedir. (Radford vd., 2011) Bunun nedeni kızlar akran grubu oluşturmada grup üyelerinin birbirleri ile yakın ilişki kurmasına önem gösterirken, erkekler fiziksel üstünlük kurabilmek için akran grubu oluşturmada ve grup üyelerine zorbalık yapmak, baskı kurmak başta olmak üzere agonistik stratejiler planlaması şeklinde açıklanmıştır. (Güven ve Aslan 2010; Çalık vd., 2009; Hong ve Espelage, 2012; Navarro vd., 2011)

Zorba erkekler diğer erkeklere ve kızlara karşı doğrudan zorbalık davranışı uygulamakta ve saldırganca tutumlar sergilemektedir. Ancak aynı zamanda zorbalığın doğrudan mağduru olabilmektedir. Kızlar ise, daha çok dolaylı zorbalık davranışı göstermekte veya dolaylı zorbalığın mağduru olmaktadır. (Rigby, 2002; Sevinç ve Kayaoğlu, 2015) Bazı çalışmalar, zorbalığın erkeklerle ilgili bir davranış olduğunu belirtirken, Berger'e göre kızlar erkeklerden daha küçük yaşlarda dolaylı zorbalık yapmaya eğilimli olmaktadır. (Berger, 2007)

Sosyal zorbalığa maruz kalan ergenlerde, kızların erkeklere göre intihar girişimi daha yüksek düzeydedir. Bazı çalışmalar, zorbalık mağduriyetinin ergenlerin üzerindeki olumsuz etkisini göstermekte ve zorbalık mağduriyetine yönelik müdahale stratejilerinin geliştirilmesinde cinsiyet farkının dikkate alınması gerektiğini belirtmektedir. (Yang, 2021) Ayrıca, siber zorbalık mağduru olduğunu bildiren kızların, erkek yaşlılarına oranla daha yüksek oranda depresyon ve intihar davranışı bildirilmiştir. (Reed vd., 2015)

6.Yaşa Göre Zorbalık

Zorbalık üzerine yapılan çalışmalarda bireyler zorbalık statüleri (zorba ve mağdur) ve yaşa göre incelenerek çeşitli sonuçlara ulaşılmıştır.

Rapor edilen zorbalık vakalarının yaş gruplarına bakıldığında en çok 10–14 yaşları aralığında zorbalıktan şikayet ettiklerini, ikinci sırada 5–9 yaş aralığının geldiğini ve bunu 15–19 yaş grubunun takip ettiği belirtilmiştir. (Çayırdag, 2006). Zorbalık, 9 ila 13 yaşındaki çocuklar arasında 14 ila 16 yaşındaki çocuklara oranla iki kat daha yaygın görülmüştür. (Bowes, 2009) Yaş faktörü akran zorbalığı türleri açısından incelenmesi sonucunda, yaşın artmasıyla birlikte doğrudan akran zorbalığında düşüş meydana gelirken, dolaylı akran zorbalığında yükselme olduğu saptanmıştır. (Topçu ve Dönemez, 2015).

Araştırmalar, ilkokulda zorbalığa maruz kalan çocukların yarısına yakınının ortaokulda zorbalığa maruz kalmaya devam ettiğini gösterirken (Bowes, 2009) fiziksel zorbalığın yaşla birlikte azaldığının doğrulandığı ancak diğer şiddet biçimlerinin yaşla birlikte şekil değiştirerek arttığını ortaya koyan araştırmalarda mevcuttur. (Berger, 2007) Yetişkinlik döneminde iş yerinde iş arkadaşlarına mobbing yapma, aile içinde eşine ve çocuklara şiddet uygulama, sosyal yaşamda taciz edici eylemlerde bulunma gibi davranışlar görülebilir. (Craig vd, 2003;)

7.Dünyadaki Durum

Zorbalık, dünyada çocukların yaklaşık üçte birini etkilemektedir. (Unesco, 2022) Ergenler arasında kurban olma oranları %2-32, zorba olma oranları %1-36 arasındadır. (HBSC, 2012) Çeşitli ülkelerde yapılan araştırmalarda genel olarak okullarda %8-75 oranında zorbalık yaygınlığı saptanmıştır. 12-18 yaş aralığındaki 335.519 genç örneklemeyle zorbalık yaygınlığına ilişkin meta-analizde yüz yüze zorbalık için ortalama %35 yaygınlık olduğu görülmektedir. (Modecki vd., 2014)

96 ülke ve bölgeden elde edilen veriler, son altı ay içinde yaklaşık beş öğrenciden birinin (%19.4) bir veya iki gün, 20 kişiden birinin (%5.6) üç ila beş gün ve 13 kişiden birinin her gün zorbalığa uğradığını göstermektedir (%7.3). 50 ülke ve bölgenin incelenmesi sonucunda 9-10 yaşındaki çocukların %29'unun her ay ve %14'ünün her hafta zorbalığa maruz kaldığını göstermektedir. (Unesco, 2019)

Birleşik Krallıkta 9.000'den fazla 12-20 yaş aralığındaki bireylere yapılan anket sonucunda katılımcıların yaklaşık %20'si son bir yılda zorbalığa maruz kaldığını bildirirken, %52'si ayda en az bir defa, %34'ü haftada en az bir defa, %10'u ise her gün zorbalığa maruz kaldığını bildirmiştir. Ayrıca katılımcıların %11'i son bir yılda zorbalık yaptığını bildirirken, %45'i ayda en az bir defa, %32'si haftada en az bir defa, %11'i ise her gün zorbalık yaptığını bildirmiştir. Katılımcıların %18'i son bir yılda zorbalığa şahitlik ederken, %50'si ayda en az bir defa, %26'sı haftada en az bir defa, %4'ü ise her gün şahitlik ettiğini bildirmiştir. Mağdurların kim tarafından zorbalığa uğradığına bakıldığında, %59'unun sınıf arkadaşları tarafından, %33'ünün yine okul ortamında tanımadığı kişiler tarafından, %33'ünün eski sevgilisi tarafından, %29'unun ise yakın arkadaşı tarafından zorbalığa uğradığını bildirmiştir. (Ditch the Label Survey, 2020)

Siber zorbalık mağdurlarının %88'i yüz yüze zorbalığa da maruz kalmaktadır. (Olweus D., 2012) Avrupa'daki yedi ülkeden elde edilen veriler ışığında, interneti kullanan ve siber zorbalık yaşayan 11-16 yaşındaki çocukların oranının 2010'da %7'den 2014'te %12'ye yükseldiğini göstermektedir. (Unesco Türkiye Milli Komisyonu, 2020) Bu oranın her geçen gün yükselmesi dikkat çekmektedir.

Okul Çağındaki Çocuklarda Sağlık Davranışı (HBSC) ve DSÖ'nün uluslararası iş birliğine dayalı her dört yılda bir toplanan veriler ile (2001/2002, 2005/2006, 2009/2010, 2013/2014 ve 2017/2018) dünyada ki akran zorbalığının güncel durumu sunulmuştur. WHO, 2020; HBSC, 2016; Currie vd., 2012; HBSC, 2019a; Currie vd., 2004; HBSC, 2019b; HBSC 2020)

HBSC (2019) ve HBSC (2020)'nin 2017/2018 tarihli son raporunda 45 ülkeden her yaş grubundan ortalama 1500 olmak üzere 227.441 katılımcı değerlendirilmiştir. Elde edilen veriler ışığında, en son yayınlanan 2014 raporundan bu yana, ülkelerin/bölgelerin yarısında erkekler için ve kızlar için üçte birinde zorbalık suçunda bir düşüş olmasına rağmen zorbalığa uğrama yaygınlığının aynı olduğu görülmektedir. Erkeklerin hem fiziksel hem de çevrimiçi şiddetin faili olma olasılığı daha yüksekken, kızların siber zorbalığın kurbanı olma olasılığı daha yüksek görülmüştür. (HBSC, 2019a)

8.Türkiye'deki Durum

Dünyada yapılan çalışmalarda olduğu gibi ülkemizde yapılmış çalışmalarda da zorbalığın okullarda önemli bir problem olduğu saptanmıştır.

Tanrıkulu vd., (2021) tarafından gerçekleştirilen okul öncesi dönemde ortaya çıkan fiziksel, sosyal ve sözlü zorbalık davranışlarının incelendiği araştırmaya göre yaşla birlikte sözlü zorbalık davranışlarının da artış gösterdiği sonucuna varılmıştır.

Karakuş Şahbaz (2019), tarafından 5, 6, 7 ve 8. sınıf öğrencileri ile yapılan çalışmada, öğrencilerin %36.7'sinin zorba, %57.5'nin kurban, %32.7'sinin zorba-kurban olduğu belirlenmiştir. Cinsiyetler açısından incelendiğinde erkek öğrencilerin %61'i, kız öğrencilerin ise %54.5'i zorba olduğu bulunmuştur. Zorba olan grupta fiziksel ve sözel zorbalık oranları genel anlamda sınıf yükseldikçe artmaktadır.

Polat ve Sohbet (2020) tarafından 1743 öğrenci ile yapılan araştırmaya göre katılımcılar %40.4'ü zorbalığın okulda sık rastlanılan bir durum olduğunu bildirmişlerdir. Zorbalık türünün %47.9'unun sözel ve %26.7'si fiziksel şiddet; %41.9'u zorba ile baş etmede çözüm önerisinin zorbalık olduğunu ifade etmişlerdir.

Sipahi (2019)'nin 383 ortaokul öğrencilerinin siber zorbalık ve akran zorbalığı eğilimlerinin örgütsel yabancılaşma ve örgütsel güven algılarına olan etkileri incelenmiştir. Araştırmada, öğrencilerin akran zorbalığı eğilimleri ile siber zorbalık eğilimleri ilişki olduğu tespit edilmiştir. Buna göre erkek öğrencilerin siber zorbalık düzeyinin daha yüksek olduğu görülmektedir.

Karataş ve Ünalmiş (2019) ilköğretim 6, 7 ve 8.sınıf öğrencileri arasında yaşanan zorbalığa sebep olan faktörleri tespit etmek amacıyla 602 öğrenci ile gerçekleştirilen çalışmada öğrencilerin zorbalık türleri içerisinde en fazla sözel ve fiziksel en az ise psikolojik zorbalığa maruz kaldıkları tespit edilmiştir. Öğrencilerin %9.96'sının zorba, % 25.08'inin kurban, % 33.38'inin zorba-kurban olduğu bildirmiştir. Bu bulgulara göre çoğu araştırmanın aksine kızların da neredeyse erkekler kadar zorba olma konumuna ulaştığı görülmektedir.

Kılıç (2017) tarafından 763 öğrencide yapılan araştırmada öğrencilerin akran zorbalığı tutumları incelenmiştir. Bulgular incelendiğinde, zorbalığın %76.86'nın okul içinde, % 23.14'nin okul dışı alanlarda meydana geldiği görülmüştür.

Gökkaya ve Sütçü (2017)'nin 1740 öğrenci ile gerçekleştirdiği araştırmaya göre öğrencilerin % 2.8'i zorba (n=49), % 34.9'u (n=608) kurban, % 27.0'i (n=469) zorba-kurban ve % 35.3'ü (n= 614) izleyici statüsünde bulunmaktadır. Kız öğrencilerin sözel yolla (küfür etme, kötü sözler söyleme, hoşça gitmeyen isim/lakap takma, dış görünüşüyle alay etme), erkek öğrencilerin söylenti yayarak (oyuna almama, top oynarken pas atmama, konuşmama, sorularına cevap vermeme) zorbalık uyguladığı anlaşılmıştır.

Ayas & Pişkin (2011) 600 öğrencinin katılımıyla farklı ortaöğretim kurumlarına devam eden öğrencilerin akran zorbalığına uğrama ve zorbalık yapma düzeylerinin cinsiyet, sınıf ve okul türüne göre farklılık gösterip göstermediğinin incelendiği araştırmanın sonuçlarına göre cinsiyet değişkenleri açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılıkların olduğu görülmüştür.

Başaran ve Polat (2017) Rize ilindeki liselerde 917 öğrencinin katılımıyla yapılan araştırmanın sonuçlarına göre fiziksel zorbalık %67.1, sözel zorbalık %55.3, cinsel zorbalık %17.2, toplam zorbalık %72.6 oranlarında bulunmuştur. En fazla yapılan fiziksel zorbalık %42.2 oranıyla el kol şakası yaparak rahatsız etme, sözel zorbalık %28 oranıyla küfür etme, kaba ve çirkin sözler söyleme, cinsel zorbalık ise %8.9 ile yavru, fıstık, yakışıklı diye laf atarak rahatsız etme şeklinde bildirilmiştir.

Ciminli ve Kagan (2016) tarafından Erzincan İlinde bulunan beş farklı ortaöğretim kurumunda 489 öğrenci ile yapılan araştırmadan elde edilen bulgular erkeklerin kızlardan daha fazla sanal

zorbalık yaptığını ortaya koymuştur. Aynı zamanda bulgular erkeklerin kızlardan daha fazla sanal zorbalığa maruz kaldığını göstermektedir.

Özdemir ve Akar (2011)'ın İstanbul ve Ankara illerindeki 336 lise öğrencisi ile yaptığı araştırmada, katılımcıların %14'ünün son bir ay içerisinde siber zorbalığa maruz kaldığı, %10'unun ise başkalarına siber zorbalık yaptıkları ortaya çıkmıştır. Ayrıca günlük internet kullanım süresi beş saati aşan katılımcıların diğer gruplara göre daha fazla siber zorbalık yaptıkları saptanmıştır.

Gür vd (2020) Bursa'da yaşları 11-16 arasında olan, ilköğretim 5. 6. 7. ve 8. Sınıflarından 856 öğrenci ile araştırma yürütmüştür. Akran zorbalığına uğrayan ve/veya uygulayan ergenlerin psikiyatrik durumları incelendiğinde, duygusal-davranışsal ve akran sorunlarının, akran zorbalığına uğramayan/uygulamayanlara göre daha fazla olduğu bulunmuştur.

Çelenk ve Yıldızlar (2019) Doğu Karadeniz Bölgesinde yer alan bir ilçenin pansiyonları ile aynı kampüs içinde bulunan fen ve meslek lisesindeki 478 öğrenci ile araştırma yürütmüştür. Bu çalışma lise öğrencilerinde akran zorbalığı ve mağduriyetinin sıklığını, zorbalık türlerinin sosyo-demografik özelliklere göre değişimini incelemeyi amaçlamıştır. 9.sınıf öğrencilerinin diğer sınıf düzeylerine göre daha fazla zorbalık yaptığı ve mağdur olduğu bulunmuştur.

Ergün (2015) tarafından İstanbul'da ilköğretime devam eden 9-14 yaş aralığındaki 550 çocuğun katılımı ile gerçekleştirilen araştırmada aile içinde şiddete tanık olma ve aile içinde şiddete maruz kalma ile akran zorbalığına karışma durumları anlamlı düzeyde ilişkili bulunmuştur. Öğretim hayatı boyutunda hem akran zorbalık yapma hem de akran zorbalığına maruz kalmada okulu sevmeyen öğrencilerin oranı diğerlerinden daha yüksek görülmüştür.

9.Zorbalığın Psikolojik, Sosyal, Fiziksel ve Öğrenim başarısına Etkileri

Akran zorbalığı kısa ve uzun vadede birçok olumsuz sonuca neden olmaktadır. (Olweus & Limber, 2010) Mağdurlar fiziksel ve duygusal açıdan yüksek risk altındadır. Zorbalık çok sayıda çocuğu etkileyerek psikolojik, fiziksel ve psikosomatik sonuçlar için kısa ve uzun vadeli riskler için zemin hazırlamaktadır. (Vanderbilt ve Augustyn, 2010; Zhang, 2019; Due vd, 2011; Ward ve Linke, 2011) UNESCO raporu, dünyadaki öğrencilerin %30'undan fazlasının, akademik başarı, okulu bırakma ve fiziksel ve zihinsel sağlık üzerinde olumsuz sonuçları olan zorbalığın kurbanı olduğunu ortaya koymaktadır. (UNESCO, 2022)

9.1.Sosyal ve Psikolojik Etkileri

Ergenlerin kimliklerinin oluştuğu gelişim döneminde sosyal etkileşimlerinin kalitesi sağlıklı bir gelişim süreci için çok önemlidir. (Sun ve Cao, 2021) Zorbalık, ergenlerin genel sağlık durumunun en önemli sosyal belirleyicilerinden biridir. (Oberst vd., 2017)

Ergenlik döneminde deneyimlenen zorbalık, mağdurda kaygı, sosyal geri çekilme, depresyon ve psikosomatik semptomlarına yol açan içselleştirilme bozukluklarına ve hiperaktivite, mala zarar verme, fiziksel ve sözlü saldırganlık ve suça yönelme gibi dışsallaştırma bozukluklarına neden olmaktadır. (Chrysanthou ve Vasilakis, 2020)

Zorbalığa uğrayan çocukların, zorbalığa uğramayan çocuklara göre beş kat daha fazla depresyona girme olasılıkları olduğu desteklenmektedir. (Gruber ve Fineran, 2008) Ayrıca, çocuklukta zorbalığa uğramanın hem sınırdaki kişilik bozukluğu belirtilerini ortaya çıkardığı, hem de halüsinasyonlar veya sanrılar gibi psikotik deneyimleri tetiklediği görülmüştür. (Schreier vd., 2009)

Zorbalığa uğrayan gençler yaşlarına oranla daha yüksek düzeyde güvensizlik, içselleştirme, kaygı, depresyon, yalnızlık, mutsuzluk, fiziksel ve mental belirtiler ve düşük benlik saygısı göstermektedir. Bu durumlardan kaynaklanan arkadaş edinmede zorluk yaşama, sınıf arkadaşlarıyla daha zayıf ilişkilerin kurulmasıyla izole ve yalnız yaşama durumları ortaya çıkmaktadır. (Xue vd., 2020) Bu durum yetişkinlik döneminde de devam edebilmektedir. Yetişkinlikte bu travmayı yaşamış kişilerin özellikle anksiyete bozukluğu ve depresyon tanıları başta olmak üzere, içselleştirme sorunları açısından sürekli olarak daha yüksek risk altında oldukları bulunmuştur. (Copeland vd., 2014; Stapinski vd., 2014; Takizawa vd., 2014) Zorbalığı deneyimlemek yetişkinlik döneminde de psikososyal uyumsuzluk ve daha zayıf duygusal bağ kurmaya neden olmaktadır. (Vanderbilt & Augustyn, 2010)

Sadece mağdur olanların ve hem zorba hem mağdur olanların incelenmesinin sonucunda hem zorba hem de mağdur olanların kaygı, depresyon, psikotik deneyimler, intihar girişimleri ve genel sağlık durumunun kötü olması açısından sadece mağdur olanlara göre daha yüksek riske sahip olduğu saptanmıştır. (Copeland vd., 2013) Hatta somatik problemler hem zorba hem de mağdur olanlarda sadece zorba olanlara göre daha yaygın görülmüştür. (Wolke ve Lereya, 2015)

Zorbalık davranışları sergileyenlerin zorbaca davranmayı alışkanlık haline getirdikleri, iletişim biçimi olarak benimsedikleri ve bu eylemlerin çocukluk ve ergenlik yıllarına özgü olmadığı görülmektedir. Ergenlik döneminde flört şiddeti uygulama olasılıkları zorbalık

yapmaları ile ilişkili görülmüştür. (Foshee vd., 2014) Yetişkinlik döneminde de benzer davranışlar sergilendiği (örneğin iş yerinde iş arkadaşlarına mobbing yapma, aile içinde eşine ve çocuklara şiddet uygulama, sosyal yaşamda taciz edici eylemlerde bulunma) ve bu kişilerin çocuklarının da zorba davranışlar sergilediği bildirilmiştir. (Craig ve Pepler, 2003) Sadece zorbalarda çocukluk ve ergenlik döneminde görülmeye başlanan anti-sosyal davranışların yetişkinlikte devam etme olasılığının yüksek olduğunu ve suç işleme risklerinin arttığı görülmüştür. (Sigurdson vd., 2014; Sourander vd., 2011; Bender ve Lösel, 2011; Niemela vd., 2011)

Zorbalığı deneyimlemek gençler arasında madde kullanımı ve suç işleme oranlarını yükseltmektedir. Zorbalığın uyuşturucu, tütün kullanma ve aşırı alkol tüketimi olasılığı daha yüksektir. (Wolke ve Lereya, 2015; Bender ve Lösel, 2011; Sigurdson vd., 2014; Niemela vd., 2011) Siber zorbalık yapan gençlerde ise kuralları çiğneme, saldırganlık gibi davranış problemlerine daha yatkın olduğu görülmüştür. (Aksaray, 2011; Nansel vd., 2001)

9.2.Fiziksel Etkileri

Ergenlerin devamlı alarm halinde olması kaygı düzeylerini olumsuz etkiler ve bu da uzun dönemde kronik strese neden olabilir. (Roland E., 2002). Kronik stres, bağışıklık sistemini zayıflatır ve fiziksel sağlık sorunlarının meydana gelmesine neden olabilir. (Dhabhar, 2014; Straub ve Cutolo, 2018). Zorbalığa maruz kalan ergenlerde en sık rastlanan somatik semptomlar, uyku bozuklukları, mide bulantısı, migren ve baş dönmesidir. Zorbalığı deneyimleyen mağdurların mağdur olmayanlara göre daha yüksek altını ıslatma, yorgunluk ve iştahsızlık riskiyle ilişkili olduğu bilinmektedir. (Herge vd., 2016; He vd., 2022) Bruksizm, zorbalığa maruz kalan çocuklar arasında daha yüksek sayıda gözükmektedir. (Soares vd., 2022)

İntihar olgusu, zorbalığa maruz kalan ergenlerde fazla rastlanmaktadır. (Kowalski ve Limber 2013) Ergenlik döneminde deneyimlenen zorbalık, kendine zarar verme veya intiharı düşünme açısından yüksek risk barındırmaktadır (Lereya vd., 2013; Fisher vd., 2012) 9-13 yaş arasındaki gençler arasında yapılan bir araştırmada zorbalığı deneyimleyenlerin yüksek düzeyde psikolojik problem yaşadıkları görülmüştür. Bu araştırmaya göre, her beş öğrenciden biri kasıtlı olarak kendilerine zarar vermeye teşebbüs etmiş ve her dokuz gençten biri kendi

hayatlarına son vermeye teşebbüs ettiğini bildirmiştir. (Coggan vd., 2003) Çocukluk ve ergenlik döneminde mağdur olan yetişkinlerin psikotik deneyimler sergileme, intihar düşünceleri ve intihar girişimleri riski daha yüksektir. (Takizawa, R., ve ark. 2014)

9.3.Öğrenim Başarısına Etkisi

Zorbalığın öğrenim başarısındaki etkileri incelendiğinde; mağdurun okul notlarında düşüş görüldüğü ve devamsızlık yaptığı gözlenmektedir. Mağdur öğrencilerin okula konsantre olamadıkları ve okula devam problemleri yaşadıkları görülmüştür. (Murillo ve Román, 2011; Strom vd., 2013; Farrington ve Baldry, 2010) Avustralya’da yaklaşık 1400 lise öğrencisini kapsayan bir araştırmaya göre zorbalığın ciddi şekilde zorbalığa uğrayan öğrencilerin üçte birinin, zorbalık ve bununla ilişkili korku nedeniyle sınıfta konsantre olma ve dikkatini vermede ciddi zorluklar yaşadığını bildirmektedir. (Jan ve Husain 2008)

Araştırmalar, zorbalığa uğramanın çocuğun okuldaki akademik başarısını olumsuz etkilediğini, mağdurun okul ödevlerine konsantre olmada zorluk yaşadığını ve stres altında iyi öğrenemediklerini bildirmektedir. Çalışmalar zorbalık mağduru olan öğrencilerin diğer çocuklara göre okula daha fazla devamsızlık yaptığını göstermektedir. (Murillo ve Román, 2011; Strom vd., 2013; Farrington ve Baldry, 2010) Okulda zorbalığa uzun süre maruz kalan çocukların okul ortamından hoşlanmadıkları ve okuldan kaçmaya çalıştıkları görülmektedir. Bunun nedeni zorbalığa maruz kalmamak için okuldan ve sosyal etkileşimden kaçınmalarıdır. Sınıfta konuşarak dikkatleri üzerine çekmekten korkarlar. Bazı çocuklar, zorbalığa uğrama korkusu nedeniyle okulu bırakma noktasına gelebilmektedir. Araştırmalar zorbalığın mağdurların büyük bir kısmının okuldan kaçınmasına yol açtığı konusunda benzer sonuçlara ulaşmaktadır. (Pillay, 2007; Glew vd., 2005)

10.Hukuksal Boyut

Zorbalık suçu kapsamında genellikle tek bir eylem değil, birden fazla ve her biri farklı farklı suç teşkil eden eylemi kapsayabilmektedir. Yaralama, hakaret suçlarında zincirleme olarak tehdit suçu da işlenebilir. Siber zorbalık kapsamında hakaret, tehdit, şantaj, kişilerin huzurunu bozma, cinsel taciz, özel hayatın gizliliğini ihlal, kişisel verilerin kaydedilmesi, verileri hukuka aykırı olarak verme veya ele geçirme gibi suç tipleri dikkate alınmaktadır.

Tablo 2: Akran zorbalık eylemlerinin yapılması sonucunda ortaya çıkabilecek suçlar

Sözel zorbalık kapsamında	Tehdit suçu (TCK m.106)
	Hakaret suçu (TCK m.125)
	Kişilerin huzur ve sükununu bozma (TCK m.123)
Sosyal zorbalık kapsamında	Nefret ve ayrımcılık (TCK m.122)
	Özel hayatın gizliliğini ihlal (TCK m.134)
	Şantaj Suçu (TCK m.107/2)
	Haberleşmenin gizliliğini ihlal (TCK m.132)
	İntihara yönlendirmek (TCK m.84)
Fiziksel zorbalık kapsamında	Kasten Yaralama (TCK m.86)
	Taksirle Yaralama (TCK m.89)
	Eziyet suçu (TCK m.96)
	Çocukların Cinsel İstismarı (TCK m.103),
	Kasten adam öldürme (TCK m.81)
	Taksirle öldürmek (TCK m.85)
	Cebir (TCK m.108)
	Kişiyi hürriyetinden yoksun kılma (TCK m.109)
Siber zorbalık kapsamında	Bilişim Sistemine Girme Suçu (TCK m.243)

Kaynak: Türk Ceza Kanunu. 2004.

11.Önlemler

Bugüne kadar yapılan çalışmalarda öğrencilerin maruz kalınan zorbalık türleri, nedenleri veya sorunu çözebilmek için yapılan müdahale yöntemleri konusunda yetişkinlerin (ebeveynler ve öğretmenler) dahil edildiği sınırlı çalışmalar bulunmaktadır. (Holt ve ark., 2008; Houndoumadi, 2001)

Dünya Sağlık Örgütü (2019) okullarda zorbalık eylemlerinin önlenmesine yönelik hazırlanan raporunda; önlemede çocukların yaşam becerilerini geliştirmek, onlara güvenli davranışları öğretmek, zorbalığa teşvik eden sosyal ve kültürel normları değiştirmek için mücadele ve eşit ilişkilere teşvik olmak üzere üç temel strateji benimsenmiştir. Bu çalışmalar zorba, mağdur, ebeveynler ve öğretmenler gibi çeşitli alanlarda temellendirilmektedir.

Burada dünyada yaygın olarak kullanılan 3 temel önleme programına yer verilerek önlemenin nasıl yapılması gerektiği tartışılacaktır.

11.1.Videolu Sınıf Tartışması

Packman ve ark. (2005), öğretmenlerin çoğunun zorbalığın farkında olmaması ve öğretmenin önerdiği çözümleri öğrencilerin uygulamaması nedeniyle, zorbalıkla mücadele çabalarının öğrencinin eğitimine odaklı olması gerektiğini iddia etmektedir. (Packman ve ark., 2005)

‘Videolu Sınıf Tartışması’ çalışması, tüm okul düzeyinde kullanılabilen ve hem öğrenciler hem de öğretmenleri kapsayan bir uygulamadır. Öğretmenlerin öğrencileriyle etkileşimini artırarak zorbalık hakkında bilgi alışverişinde bulunmalarına yardımcı olmak amacıyla sınıfta ortamında öğretmenler tarafında gerçekleştirilen bir uygulamadır. Uygulama kapsamında sırasıyla ön test, video gösterimi, sınıf tartışması ve son test bulunmaktadır. Anketleri uygulayan öğretmenler, öğrencilere kişisel olarak belirlenen bir sisteme göre kimlik numarası vermiştir. Bu yöntem, hem araştırmacıların bir öğrenciye ait ön test son testin karşılaştırmasını sağlar hem de mahremiyet ve anonimlik güvencesi sağlandığı için öğrencilerin kendilerini güvende hissetmeleri ve zorbalığın kendilerinden intikam alma korkusu olmadan dürüstçe rapor vermelerine olanak tanır. Ön testin tamamlanmasını ardından video gösterimi yapılmaktadır. Videolu Sınıf Tartışması çalışmasında kullanılan videoların içeriklerinde öğrencilere yönelik hazırlanan zorbalığa yönelik temel bilgiler ve ilişkilerini etkileyebilecek örnek davranış kalıplarına yer verilmiştir. Teorik bilgi ve örnek davranış kalıplarının gösterildiği videonun ardından sınıfta örnek davranış kalıplarının değerlendirilmesi yapılmaktadır. Öğrenciler videonun içeriği hakkında öğretmen tarafından yönetilen 30-40 dk. arasında süren bir sınıf tartışması gerçekleştirmektedir. (Migliaccio ve Raskauskas, 2013)

Tartışma, zorbalığa dair ortak bir tanımın kullanılması, çocukları zorbalık konusunda bilinçlendirilmesi ve tartışmaya olanak sağladığı için önemli bir adım olarak görülmektedir. Öğrencilerin zorbalığın tanımını ve biçimlerini tanımlayabilmeleri açısından sözlü değerlendirmelerin önemli olduğu, bu şekilde dolaylı zorbalıklarında farkedebilecekleri vurgulanmıştır. (Migliaccio ve Raskauskas, 2013; Bradshaw ve ark., 2007; Espelage ve Swearer, 2003; Horne ve ark., 2004) Videonun eğiticiliğini ve bilgi alışverişini kolaylaştırmak için öğretmenin kullanabileceği bir kılavuz mevcuttur. Kılavuz öğretmenlere öğrencilerle tartışmalara öncülük etmede yardımcı olmak, ortaya çıkabilecek soruları yanıtlamak için videoya eşlik etmektedir. Bu kılavuz, öğretmenin zorbalık hakkında farkındalığının artırılması ve sınıfta yürütülen tartışmada öğretmene strateji belirlemede yardımcı olmaktadır. Video gösterimi ve tartışmanın ardından son test uygulanmaktadır. İlk test ve son

test karşılaştırılarak uygulamanın etkisinin ölçülmesi amaçlanmaktadır. (Migliaccio ve Raskauskas, 2013)

‘Videolu Sınıf Tartışması’ çalışması ile öğretmen ve öğrenci arasındaki iletişimin artırılmasıyla akran zorbalığına uğrayan mağdur öğrencilerin öğretmenlerinden yardım istemede çekingenlik yaşamalarını önlemek hedeflenmektedir. Uygulama bir ders süresini kapsamaktadır. Sınıf içerisinde öğrencilere izletilen videonun odak noktası, zorbalık hakkındaki farkındalıklarını artırmakla birlikte mağduriyete ve zorbalığa şahit olanlar için müdahale stratejilerini belirlemede öğrenci katılımını kolaylaştırmaktır. (Migliaccio ve Raskauskas, 2013)

Bu uygulamayla üç ana soruya cevap aranmaktadır (Migliaccio ve Raskauskas, 2013):

- Öğrenciler video ve sınıf tartışması yoluyla zorbalığın tanımı ve etkileri konusunda farkındalıklarını arttırdılar mı?
- Öğrenciler, görgü tanıklarının zorbalığı önlemedeki rolüne ilişkin farkındalığı arttırdı mı?
- Öğrenciler, zorbalıkla karşılaştıklarında kullanılacak stratejiler konusunda farkındalıklarını arttırdılar mı?

Çalışma sonucunda, öğrencilerin zorbalık kavramını tanımlama, zorbalığın etkileri ve zorbalığa maruz kaldıklarında ya da şahit olduklarında nasıl strateji izleyecekleri konusunda önemli ölçüde gelişme gösterdikleri saptanmıştır. (Migliaccio ve Raskauskas, 2013)

11.2.Olweus Zorbalığı Önleme Programı (OBPP)

1983 yılında, Norveç'te üç ergen erkek çocuğun akranları tarafından yapılan şiddetli zorbalığın sonucunda intihar etmesinin ardından Norveç Eğitim Bakanlığı'nın okullarda zorbalık karşıtı eğitim kampanyasının başlatılmasıyla Olweus Zorbalığı Önleme Programı geliştirilmiştir. OBPP, zorbalığın çocuklar ve gençler için sıradan bir deneyim olmaması gerektiği inancı üzerine inşa edilmiş bir programdır ve tüm boyutlarıyla zorbalığın analiz edilerek önlenmesine yönelik aşamalara işaret etmektedir. (Olweus & Limber, 2010)

OBPP'nin temel hedefleri:

- Okulda öğrenciler arasında var olan zorbalık problemlerini azaltmak,
- Yeni zorbalık problemlerinin gelişmesini önlemek,
- Okulda daha iyi akran ilişkileri sağlamaktır. (Olweus, Limber, & Mihalic, 1999)

OBPP'de akran zorbalığına karşı müdahale stratejileri toplumsal, okul, sınıf ve bireysel boyutta geliştirilmiştir. Topluluk boyutundaki müdahalelerden beklenen okul kurallarının desteklenmesi, toplumun katılmasını ve iş birliğinin sağlanmasıdır. Okullardaki faaliyetler zorbalığa karşı okul kurallarının belirlenmesi, komite toplantılarının gerçekleştirilmesi, personel eğitimini gerektirmektedir. Sınıflarda gerçekleştirilen faaliyetlerde zorbalığa karşı okulun kurallarına uygulanmasına ve grup içi ilişkileri tartışmak için düzenli sınıf toplantıları bulunmaktadır. Bireysel müdahalede ise zorbalık meydana geldiğinde bireysel ve personel desteğin sağlanmasına yöneliktir. (Demir ve Küçük, 2020) Farklı boyutlardaki faaliyetlerin bütün halinde yürütülmesi ile okul ortamının yeniden yapılandırılması, öğrencilerin zorbalığa karşıma düzeylerinin azalması ve okul ortamında öğrenciler ve yetişkinler arasında bir topluluk duygusunun oluşturulması amaçlanmaktadır. (Limber, 2011)

Olweus Zorbalığı Önleme Programı dört temel ilkeye dayanmaktadır. Okuldaki yetişkinler;

- Öğrencilerine sıcak yaklaşmalı ve ilgi göstermeli,
- Kabul edilemez davranışlara kesin sınırlar konulmalı,
- Kurallar ihlal edildiğinde tutarlı bir şekilde, fiziksel olmayan, düşmanca tutum sergilemeden yaptırımda bulunulmalı,
- Otorite ve olumlu rol modeller kullanılmalı. (Olweus ve Limber, 2010)

Olweus Zorbalığı Önleme Programı ile antisosyal davranışlara (vandalizm, hırsızlık ve okuldan kaçma) ilişkin öz bildirimlerde azalma, öğrencilerin okul yaşamı memnuniyetlerinde artış, düzen ve disiplinde iyileşme, daha olumlu sosyalleşme, akran ilişkilerinde ve okula karşı daha olumlu tutum olmak üzere okulun sosyal ikliminde iyileşmeler görülmüştür. OBPP'nin okul sosyal iklimine etkisi ile öğrencilerin akademik başarısının artması ilişkili görülmüştür. (Olweus ve Limber, 2010)

11.3.KiVa

Finlandiya’da okullarda geniş çapta uygulanabilecek zorbalıkla mücadele programına ihtiyaç duyulması sonucunda Finlandiya Eğitim ve Kültür Bakanlığınca desteklenen KiVa (Kiusaamista Vastaan) geliştirilmiştir. (Juvonen vd., 2003) Zorbalıkların önlenmesi ve zorbalık vakalarının etkili bir şekilde ele alınması için geliştirilen KiVa çeşitli yaş gruplarını hedeflemektedir. Öğrenci, öğretmen ve ebeveynleri kapsayan bir müdahale programıdır. Program zorbalığı ne saldırgan düzeyinde ne de mağdur düzeyinde yaşamayan ancak olaya tanık olmuş görgü tanıklarının zorbalığa tanık olduklarında neler yapması gerektiği ana fikrine dayanmaktadır. Burada olaya tanık olan bu kişilerin verdikleri tepkinin zorbalığın sürdürülmesi ya da buna son verilmesi açısından çok önemli olduğu temel fikrine dayanmaktadır. (Persson vd., 2018) Bu çalışmadan alınan önemli mesaj, mağduriyeti azaltmak için mağdurları bir şekilde “daha az savunmasız” hale getiren ‘tanıkların’ tutumlarının önemli olduğudur. (Juvonen vd., 2003)

KiVa, belirli bir süre devam eden ve sonra biten bir proje değildir. Zorbalık karşıtı çabaların eğitim-öğretimin devam ettiği tüm süre zarfında okulun bir parçası olması amaçlanmaktadır. KiVa'nın hedefleri, zorbalığı önlemek ve zorbalık vakalarıyla etkin bir şekilde mücadele etmektir. Temel amaçları şu şekildedir:

- Devam eden zorbalığa son vermek,
- Yeni zorba-mağdur ilişkilerinin ortaya çıkmasını önlemek,
- Mağduriyetin olumsuz sonuçlarını en aza indirmektir.

KiVa programındaki bir öğrenci, zorunlu eğitimi boyunca eğitimlere üç kez katılmaktadır. Önce okul kariyerinin başlangıcında, daha sonra 4. sınıfta ve son kez ortaokuldan hemen sonra 7. sınıfta geçişinde bu eğitimleri almaktadır. Sınıf öğretmeni tarafından yürütülen eğitimler tartışma, grup çalışması, zorbalık hakkında kısa filmler ve rol yapma alıştırmalarını içermektedir. Derslerin içeriği; duygular, ilişkilerde saygının önemi ve grup baskısı gibi daha genel konulardan zorbalığa, zorbalığın mekanizmalarına ve sonuçlarına kadar ilerlemektedir. Birkaç ders, grubun zorbalığı sürdürmedeki veya buna son vermedeki rolünün önemiyle ilgilidir. Grup egzersizlerinde, zorbalığa uğrayan kurbanları desteklemek ve onlara yardım etmek için beyin fırtınası yapmayı ve bu becerileri uygulamayı içermektedir. (Persson vd., 2018)

KiVa programını uygulayan okullardaki yıllık öğrenci anketlerinden elde edilen veriler zorbalık mağduriyetinin önemli ölçüde azaldığını ortaya koymuştur. Zorbalık ve mağduriyet üzerindeki olumlu etkilerinin yanı sıra KiVa'nın okul ilgisini arttırdığı görülmüştür. Ayrıca KiVa programının zorbalık ve mağduriyeti azalttığı, mağdur akranlara karşı empatiyi ve onları savunmak için öz yeterliliği arttırdığı bulunmuştur. (Salmivali vd., 2013)

Okul temelli yapılan önleme programları incelendiğinde uygulamaların mağdur ve zorba arasında sınırlı kalmadığı hem yetişkinlerin (öğretmen ve ebeveynler) hem de çocukların dahil edilmesiyle kapsamlı bir yaklaşım benimsenmiştir. Ayrıca bu önleme programlarında zorbalık meydana gelmeden (yani zorbalığın ortaya çıkmasını önlemeye yönelik) gerçekleştirilen uygulamalar ile zorbalığın gerçekleşmesiyle birlikte müdahale edilebilecek uygulamalar birlikte kullanılmaktadır. Bu durum zorbalıkla mücadelede çocukları şiddetten korumada bütüncül yaklaşımın etkili bir yöntem olarak ön plana çıkmaktadır.

12.Öneriler

Sonuç olarak akranlar arası şiddet olgularının çok daha yoğun çalışılması ve önlemler alınması gereken bir konu olarak dikkatimizi çekmektedir. Özellikle siber zorbalığın ortaya çıkmasından sonra çok yaygınlaşan zorbalığın bu yaygınlaşmasında anonim kalabilme yani saldırganın kim olduğunun saklayabilme özelliğiyle beraber olgu sayısının çok arttığı gözlenmektedir.

Akranlar arası şiddet olgularının artmasının sonrasında psikolojik sorunların artışı ve okullarda intihar sayılarının ciddi oranlarda artması bu konuda önlem alınması gerekliliğini ve bunun da hızlı bir şekilde yapılmasının önemli olduğunu göstermektedir.

Akranlar arası şiddetin çocukluk ve ergenlik döneminde yaşanıyor olması şiddetin öğrenilen bir davranış modeli olmasına ve problem çözüm yöntemi olarak kullanılmasına neden olmaktadır. Bunun en önemli yansıması da günümüzde erişkinlerde görülen bireysel şiddet olgularında çok büyük artışların ortaya çıkması olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aile içi şiddet olgularının kadına ve çocuğa yönelik şiddet olgularının artışında saldırganın çocuk ve adolesan döneminde yaşadığı şiddetin ne düzeyde etkilemiş olduğunun mutlaka araştırılması gerekmektedir. Şiddet aileden öğrenilir. Şiddete maruz kalan kadınların yaklaşık üçtebirinden fazlasının çocuklarına şiddet gösterirken şiddete maruz kalan bu çocukların da

gelecekte şiddet gösterme eğilimine aday olduğu yaşanan olaylardan anlaşılmaktadır. Görüldüğü gibi şiddet şiddeti doğurmaktadır. (Gülay Ogelman, 2022; Ayan, 2010)

Günümüzde şiddetin en çok tartışılan olgulardan olmasının sebepleri içerisinde mutlaka akranlararası şiddetinde dahil edilmesi ve tüm boyutlarıyla irdelenmesi gerekmektedir. Özellikle mağdur, saldırgan ve izleyici olmak üzere tüm aktörleri, dinamiklerinin multidisipliner bir yaklaşımla çalışılması ve değerlendirilmesi akranlar arası şiddetin önlenmesi ve şiddetin azalmasında dikkat çekici rol oynayacağı düşüncesindeyiz.

Kaynakça

Açıkgöz T. (2017). Ortaokul Öğrencilerinde Akran Zorbalığı ile Okula Karşı Tutum, Kartepe İlçesi Örneği. (Yüksel Lisans Tezi). <https://acikerisim.sakarya.edu.tr/handle/20.500.12619/74330>

Aksaray S. (2011) Siber Zorbalık. Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 20, Sayı 2, 2011, Sayfa 405-432

American Psychology Association (APA), (2022). Bullying. Retrieved August, 17, 2022 from <https://www.apa.org/topics/bullying>

Arslan, S. Ö., & Savaşer, S. (2009). Okulda zorbalık. *Milli Eğitim Dergisi*, 39(184), 218-227.

Attar-Schwartz S, Khoury-Kassabri M. Indirect and verbal victimization by peers among at-risk youth in residential care. *Child Abuse Negl.* 2015; 42:84-98. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2014.12.007>

Ayan S. (2010) Aile ve şiddet, aile içinde çocuğa yönelik şiddet. Ütopya yayınları. 1. Baskı. Ankara. Ss.99

Ayas, T. & Pişkin, M. (2011). Lise Öğrencileri Arasındaki Zorbalık Olaylarının Cinsiyet, Sınıf Düzeyi ve Okul Türü Bakımından İncelenmesi. *İlköğretim Online*, 10 (2), 550-568. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ilkonline/issue/8592/106821>

Başaran A. G, Polat H. H. (2017). Rize İli Lise Öğrencilerinde Akran Zorbalığı Prevalansı ve Etkileyen Etmenler. *Sağlık ve Toplum*, 27(2), 37- 47.

Bender, D., & Lösel, F. (2011). Bullying at school as a predictor of delinquency, violence and other anti-social behaviour in adulthood. *Criminal behaviour and mental health*, 21(2), 99-106.

Berger, K. S. (2007). Update on Bullying at School: Science Forgotten? *Developmental Review*, 27, 90-126. <https://doi.org/10.1016/j.dr.2006.08.002>

Boel-Studt, S., & Renner, L. M. (2014). Child and family-level correlates of direct and indirect peer victimization among children ages 6-9. *Child abuse & neglect, 38*(6), 1051–1060. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2013.10.026>

Borgen, N. T., Olweus, D., Kirkeboen, L. J., Breivik, K., Solberg, M. E., Frones, I., Cross, D., & Raaum, O. (2021). The Potential of Anti-Bullying Efforts to Prevent Academic Failure and Youth Crime. A Case Using the Olweus Bullying Prevention Program (OBPP). *Prevention Science: Official Journal of the Society for Prevention Research, 22*(8), 1147–1158. <https://doi-org.lproxy.yeditepe.edu.tr/10.1007/s11121-021-01254-3>.

Bowes, L., Arseneault, L., Maughan, B., Taylor, A., Caspi, A., & Moffitt, T. E. (2009). School, neighborhood, and family factors are associated with children's bullying involvement: a nationally representative longitudinal study. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry, 48*(5), 545–553. <https://doi.org/10.1097/CHI.0b013e31819cb017>

Bowser, J., Larson, J. D., Bellmore, A., Olson, C., & Resnik, F. (2018). Bullying Victimization Type and Feeling Unsafe in Middle School. *The Journal of school nursing : the official publication of the National Association of School Nurses, 34*(4), 256–262. <https://doi.org/10.1177/1059840518760983>

Calvete, E., Orue, I., Estévez, A., Villardón, L., & Padilla, P. (2010). Cyberbullying in adolescents: Modalities and aggressors' profile. *Computers in Human Behavior, 26*(5), 1128-1135.

Cao Q., Xu X., Xiang H., Yang Y., Peng P., Xu S. (2020) *Bullying victimization and suicidal ideation among Chinese left-behind children: Mediating effect of loneliness and moderating effect of gender. Children and Youth Services Review. Volume 111, 104848*

Chrysanthou, G. M., & Vasilakis, C. (2020). Protecting the mental health of future adults: Disentangling the determinants of adolescent bullying victimisation. *Social science & medicine (1982), 253*, 112942. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2020.112942>

Coggan, C., Bennett, S., Hooper, R., & Dickinson, P. (2003). Association between bullying and mental health status in New Zealand adolescents. *International Journal of Mental Health Promotion*, 5(1), 16-22.

Copeland WE, Wolke D, Angold A, Costello EJ. (2013) Adult Psychiatric Outcomes of Bullying and Being Bullied by Peers in Childhood and Adolescence. *JAMA Psychiatry*. 70(4):419–426. doi:10.1001/jamapsychiatry.2013.504

Copeland, W. E., Wolke, D., Lereya, S. T., Shanahan, L., Worthman, C., & Costello, E. J. (2014). Childhood bullying involvement predicts low-grade systemic inflammation into adulthood. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 111(21), 7570-7575. <https://doi.org/10.1073/pnas.1323641111>

Craig WM, Pepler DJ. (2003) Identifying and targeting risk for involvement in bullying and victimization. *The Canadian Journal of Psychiatry*; 48:577– 82.

Currie, Candace, Roberts, Chris, Settertobulte, Wolfgang, Morgan, Antony, Smith, Rebecca. et al. (2004). Young people's health in context : Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) study : international report from the 2001/2002 survey / edited by Candace Currie ... [et al.]. World Health Organization. Regional Office for Europe. Retrived Agust 18 2022 from <https://apps.who.int/iris/handle/10665/107560>

Currie, Candace, Zanotti, Cara, Morgan, Antony, Currie, Dorothy, de Looze, Margaretha. et al. (2012). Social determinants of health and well-being among young people: Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) study: international report from the 2009/2010 survey. World Health Organization. Regional Office for Europe. Retrived Agust 18 2022 <https://apps.who.int/iris/handle/10665/326406>

Çalık, T. , Özbay, Y. , Özer, A. , Kurt, T. & Kandemir, M. (2009). İlköğretim Okulu Öğrencilerinin Zorbalık Statülerinin Okul İklimi, Prososyal Davranışlar, Temel İhtiyaçlar Ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre İncelenmesi . *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi* , 60 (60), 555-576 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/kuey/issue/10337/126668>

Çayırdağ N., (2006). İlköğretim 7. Ve 8. Sınıf Öğrencilerinin Okul Kültürünü Algılayışları ile Zorbalık Eğilimleri ve Zorbalıkla Baş etme Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. (Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Üniversitesi.

Çelenk, T. E. A., & Yıldızlar, O. (2019). Lise öğrencilerinde akran zorbalığı ve mağduriyetinin incelenmesi. *Sağlık ve Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1(2), 24-31.

Dane, A. V., Marini, Z. A., Volk, A. A., & Vaillancourt, T. (2017). Physical and relational bullying and victimization: Differential relations with adolescent dating and sexual behavior. *Aggressive behavior*, 43(2), 111–122. <https://doi.org/10.1002/ab.21667>

Demir K. Ve Küçük S. (2020) Akran Zorbalığı Önleme ve Müdahale Programlarında Güncel Yaklaşımlar ve Hemşirelik Rollerinin Current Approaches and Nursing Roles in Peer Bullying Prevention and Intervention Programs. *Türkiye Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi*. 3(2), 87-102

Dhabhar, F.S.(2014) Effects of stress on immune function: the good, the bad, and the beautiful. *Immunol Res* 58, 193–210. <https://doi.org/10.1007/s12026-014-8517-0>

Ditch the Label Survey, (2021). Retrieved August, 18, 2022 from <https://www.ditchthelabel.org/research-papers/the-annual-bullying-survey-2020/>

Due, P., Krolner, R., Rasmussen, M., Andersen, A., Trab Damsgaard, M., Graham, H., & Holstein, B. E. (2011). Pathways and mechanisms in adolescence contribute to adult health inequalities. *Scandinavian Journal of Public Health*, 39(6_suppl), 62–78. <https://doi.org/10.1177/1403494810395989>

Erden, İ. O. (2017). Lise Öğrencilerinin Siber Zorbalık Davranışlarına İlişkin Okul Yöneticilerinin Görüşleri. *Online Journal of Technology Addiction and Cyberbullying*, 4 (1), 1-26. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ojtac/issue/30133/284612>

Ergün, N. (2015). Erken Ergenlerde Okul, Aile ve Demografik Değişkenlere Göre Akran Zorbalığının İncelenmesi. <http://hdl.handle.net/11655/1749>

Esteban, A. N. P., Contreras, C. C. T., Rodríguez, S. P. O., Aldana, M. S. C., Bueno, L. M. D., & Silva, B. A. D. P. N. (2020). Bullying in adolescents: role, type of violence and determinants. *Acoso escolar en adolescentes: rol, tipo de violencia y determinantes. Revista da Escola de Enfermagem da U S P*, 54, e03625. <https://doi.org/10.1590/S1980-220X2019026003625>

Farrington D.P. (1993). Understanding and Preventing Bullying. *Crime and Justice*. Vol. 17 (1993), pp. 381-458. Published by: The University of Chicago Press. <https://www.jstor.org/stable/1147555>

Farrington, D. and Baldry, A. (2010). Individual risk factors for school bullying", *Journal of Aggression, Conflict and Peace Research*, Vol. 2 No. 1, pp. 4-16. <https://doi.org/10.5042/jacpr.2010.0001>

Fisher HL, Moffitt TE, Houts RM, et al. Bullying victimisation and risk of self harm in early adolescence: longitudinal cohort study. *BMJ* 2012;344:e2683. <https://doi.org/10.1136/bmj.e2683>

Fitzpatrick, S., & Bussey, K. (2011). The development of the Social Bullying Involvement Scales. *Aggressive behavior*, 37(2), 177–192. <https://doi.org/10.1002/ab.20379>

Foshee, V. A., Reyes, H. L. M., Vivolo-Kantor, A. M., Basile, K. C., Chang, L. Y., Faris, R., & Ennett, S. T. (2014). Bullying as a longitudinal predictor of adolescent dating violence. *Journal of Adolescent Health*, 55(3), 439-444.

Glew, G. M., Fan, M. Y., Katon, W., & Rivara, F. P. (2008). Bullying and school safety. *The Journal of pediatrics*, 152(1), 123-128. doi: [10.1016/j.jpeds.2007.05.045](https://doi.org/10.1016/j.jpeds.2007.05.045)

Gan, S. S., Zhong, C., Das, S., Gan, J. S., Willis, S., & Tully, E. (2014). The prevalence of bullying and cyberbullying in high school: a 2011 survey. *International journal of adolescent medicine and health*, 26(1), 27–31. <https://doi.org/10.1515/ijamh-2012-0106>

Gökkaya, F. & Tekinsav Sütçü, S. (2020). Akran Zorbalığının Ortaokul Öğrencileri Arasındaki Yaygınlığının İncelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35 (1) , 40-54.

Gülay Ogelman, Hülya (2022) Küçük Çocuklarda Saldırganlık ve Zorbalık. Nobel Yayınları. 1.Basım. Ankara ss.111

Güven, M. & Aslan, S. (2010). Ergenlerde Ayrışma Bireyleşme ile Okul Zorbalığı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi1 . İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi , 11 (3) , 125-142 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/inuefd/issue/8701/108653>

Gür, N., Eray, Ş., Makinecioğlu, I., Siğirli, D., & Vural, A. P. (2020). Akran zorbalığı ile aile duygu dışı vurumu ve psikopatoloji arasındaki ilişki. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 21(1), 77-86.

Gruber, J. E., & Fineran, S. (2008). Comparing the impact of bullying and sexual harassment victimization on the mental and physical health of adolescents. *Sex Roles: A Journal of Research*, 59(1-2), 1–13. <https://doi.org/10.1007/s11199-008-9431-5>

He, Y., Chen, S.-S., Xie, G.-D., Chen, L.-R., Zhang, T.-T., Yuan, M.-Y., Li, Y.-H., Chang, J.-J., & Su, P.-Y. (2022). Bidirectional associations among school bullying, depressive symptoms and sleep problems in adolescents: A cross-lagged longitudinal approach. *Journal of Affective Disorders*, 298(Part A), 590–598. <https://doi-org.lproxy.yeditepe.edu.tr/10.1016/j.jad.2021.11.038>

Herge, W. M., La Greca, A. M., & Chan, S. F. (2016). Adolescent peer victimization and physical health problems. *Journal of Pediatric Psychology*, 41(1), 15–27.

Hong J.S., Espelage D.L. (2012) A review of research on bullying and peer victimization in school: An ecological system analysis. *Aggression and Violent Behavior*. 17 (2012) 311–322

Holt, M. K., Kaufman Kantor, G., & Finkelhor, D. (2008). Parent/child concordance about bullying involvement and family characteristics related to bullying and peer victimization. *Journal of school violence, 8*(1), 42-63.

Houndoumadi, A. and Pateraki, L. 2001. Bullying and bullies in Greek elementary schools: pupils' attitudes and teachers'/parents' awareness. *Educational Review, 53*: 19–26

Juvonen, J., Graham, S., & Schuster, M. A. (2003). Bullying among young adolescents: the strong, the weak, and the troubled. *Pediatrics, 112*(6 Pt 1), 1231–1237. <https://doi.org/10.1542/peds.112.6.1231>

Jan A. & Husain S. (2008). Bullying in Elementary Schools: Its Causes and Effects on Students. *Journal of Education and Practice. Vol.6, No.19.*

Kağan, M. & Ciminli, A. (2016). Ergenlerde Sanal Zorbalık Ve Mağduriyetin Empati İle İlişkinin İncelenmesi . *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi , 18* (2) , 1135-1150 . DOI: 10.17556/jef.66842

Karataş, M. & Ünalmiş, A. (2019). İlköğretim 6,7 ve 8. Sınıf öğrencileri arasında yaşanan akran zorbalığının farklı değişkenler açısından incelenmesi, Tokat Örneği. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi , 6* (3) , 381-396 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ascad/issue/44114/537075>

Karakuş Şahbaz Y. (2019), Ortaokul öğrencilerinde akran zorbalığı: Adana İli Yüreğir İlçesi pilot çalışma. (Yüksek Lisans Tezi). Çağ Üniversitesi.

Kowalski, R. M., & Limber, S. P. (2013). Psychological, physical, and academic correlates of cyberbullying and traditional bullying. *Journal of adolescent health, 53*(1), S13-S20.

Kılıç, N., (2017). Ortaokul 6, 7 ve 8. sınıf öğrencilerinin zorbalık düzeylerinin yordanması, Konya ili Cihanbeyli ilçesi örneği. *Journal of Educational Reflections, 1*(2), 37-58.

Lamb, J., Pepler, D. J., & Craig, W. (2009). Approach to bullying and victimization. *Canadian family physician Medecin de famille canadien, 55*(4), 356–360.

Lei Chai, Jia Xue, Ziqiang Han, Excessive weight and academic performance among Chinese children and adolescents: Assessing the mediating effects of bullying victimization and self-rated health and life satisfaction, *Children and Youth Services Review*, Volume 119, 2020, 105586, ISSN 0190-7409, <https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2020.105586>.

Lereya ST, Winsper C, Heron J, et al. Being bullied during childhood and the prospective pathways to self-harm in late adolescence. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry* 2013; 52:608–18.e2. DOI: 10.1016/j.jaac.2013.03.012

Limber, S. P. (2011). Development, evaluation, and future directions of the Olweus Bullying Prevention Program. *Journal of school violence*, 10(1), 71-87.

Migliaccio T., and Raskauskas J., 2013. Small-Scale Bullying Prevention Discussion Video for Classrooms: A Preliminary Evaluation. *Children & Schools* 35(2):71-81.

Modecki, K. L., Minchin, J., Harbaugh, A. G., Guerra, N. G., & Runions, K. C. (2014). Bullying prevalence across contexts: a meta-analysis measuring cyber and traditional bullying. *The Journal of adolescent health : official publication of the Society for Adolescent Medicine*, 55(5), 602–611. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2014.06.007>

Monks, C. P., & Coyne, I. (Eds.). (2011). *Bullying in different contexts*. Cambridge University Press.

Murillo, J., & Román, M. (2011). Latin America: School bullying and academic achievement. *Cepal Review*.

Nadali S., M. Murad A. A. Sharef , N. M., Mustapha A. and Shojaee S. (2013) "A review of cyberbullying detection: An overview," *2013 13th International Conference on Intelligent Systems Design and Applications*, pp. 325-330, doi: 10.1109/ISDA.2013.6920758

Naidoo, S., Satorius, B. K., de Vries, H., & Taylor, M. (2016). Verbal Bullying Changes Among Students Following an Educational Intervention Using the Integrated Model for

Behavior Change. *The Journal of school health*, 86(11), 813–822.
<https://doi.org/10.1111/josh.12439>

Nansel TR et al. Relationships between bullying and violence among US youth. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*, 2003, 157(4):348–353.

Navarro, R., Larrañaga, E., Yubero, S. (2022) Bullying-victimization problems and aggressive tendencies in Spanish secondary school students: The role of gender stereotypical traits. *Social Psychology of Education*. 14(4):457-473

Niemelä, S., Brunstein-Klomek, A., Sillanmäki, L., Helenius, H., Piha, J., Kumpulainen, K., Moilanen, I., Tamminen, T., Almqvist, F., & Sourander, A. (2011). Childhood bullying behaviors at age eight and substance use at age 18 among males. A nationwide prospective study. *Addictive behaviors*, 36(3), 256–260. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2010.10.012>

Olweus D (2013) School bullying: Development and some important challenges. *Annual Review of Clinical Psychology* 9(1): 751–780.

Olweus, D., Limber, S., & Mihalic, S. F. (1999). Blueprints for violence prevention, book nine: Bullying prevention program. *Boulder, CO: Center for the Study and Prevention of Violence*, 12(6), 256-273.

Olweus, D. (2012). Cyberbullying: An overrated phenomenon?. *European journal of developmental psychology*, 9(5), 520-538.

Oberst, E. Wegmann, B. Stodt, M. Brand, A. Chamarro (2017) *Negative consequences from heavy social networking in adolescents: The mediating role of fear of missing out* *Journal of Adolescence*, 55, pp. 51-60

Olweus, D., & Limber, S. P. (2010). Bullying in school: evaluation and dissemination of the Olweus Bullying Prevention Program. *American journal of Orthopsychiatry*, 80(1), 124. <https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.2010.01015.x>

Özdemir, M. & Akar, F. (2011). Lise Öğrencilerinin Siber-Zorbalığa İlişkin Görüşlerinin Bazı Değişkenler Bakımından İncelenmesi . Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi , 4 (4) , 605-626 . <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kuvey/issue/10326/126601>

Packman, J., Lepkowski, W., Overton, C.C., & Smaby, M.H. (2005). We're Not Gonna Take It: A Student Driven Anti-Bullying Approach. *Education 3-13*, 125, 546.

Patchin J. & Hinduja S., (2006). "Bullies move beyond the schoolyard; a preliminary look at cyberbullying." Youth violence and juvenile justice. 4:2. pp 148-169. DOI: [10.1177/1541204006286288](https://doi.org/10.1177/1541204006286288)

Peled, Y. (2019). Cyberbullying and its influence on academic, social, and emotional development of undergraduate students. *Heliyon*, 5(3), e01393. DOI: [10.1016/j.heliyon.2019.e01393](https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2019.e01393)

Persson, M., Wennberg, L., Beckman, L., Salmivalli, C., & Svensson, M. (2018). The cost-effectiveness of the Kiva Antibullying Program: results from a decision-analytic model. *Prevention science*, 19(6), 728-737.

Pillay S. (2007) The effect of bullying on the primary schoollearner. <http://hdl.handle.net/10530/107>

Polat, F. & Sohbet, R. (2020). Ortaöğretim Öğrencilerinde Akran Zorbalığı . Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi , 15 (2) , 41-51 . DOI: [10.17517/ksutfd.608921](https://doi.org/10.17517/ksutfd.608921)

Polat O., (2021). *Şiddet*. Seçkin Yayınları. Ankara.

Polat O. (2022a). *Kriminoloji ve Kriminalistik Üzerine Notlar*. Seçkin Yayınları. Ankara.

Polat O. (2022b). *Adli Psikolojiye Giriş*. Seçkin Yayınları. Ankara.

Qiu, H.L. (2021) Explore the Factors of School Bullying from the Ecosystem Theory. *Open Access Library Journal*, 8, 1-10. doi: [10.4236/oalib.1108165](https://doi.org/10.4236/oalib.1108165).

Radford, L., Corral, S., Bradley, C., Fisher, H., Bassett, C., Howat, N., & Collishaw, S. (2011). Child abuse and neglect in the UK today.

Reed K.P., Nugent W., Cooper R.L. (2015) Testing a path model of relationships between gender, age, and bullying victimization and violent behavior, substance abuse, depression, suicidal ideation, and suicide attempts in adolescents. *Children and Youth Services Review*. Volume 55, Pages 128-137

Remond JJ., Kern L., Romo L. (2015). A cyberbullying study: Analysis of cyberbullying, comorbidities and coping mechanisms. 41(4):287-94. doi: 10.1016/j.encep.2014.08.003

Rigby, K. (1999). What harm does bullying do. In Children and Crime: Victims and Offenders Conference convened by the Australian Institute of Criminology and held in Brisbane.

Rigby, K. (2002). *New perspectives on bullying*. Jessica Kingsley Publishers.

Roland E. (2002) Bullying, depressive symptoms and suicidal thoughts. *Educational Research*, 44 (1). pp. 55-67

Roland, E., & Munthe, E. (Eds.). (2017). *Bullying (1989): An international perspective*. Routledge.

Salmivalli, C., Poskiparta, E., Ahtola, A., & Haataja, A. (2013). The implementation and effectiveness of the KiVa antibullying program in Finland. *European Psychologist*, 18(2), 79. DOI: 10.1027/1016-9040/a000140

Sevinç, B. & Kayaoğlu, M. (2015). Okullarda Zorbalık ve Mağduriyet : Amerika Birleşik Devletleri Örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , (32) , . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpusbe/issue/4774/65735>

Schreier, A., Wolke, D., Thomas, K., Horwood, J., Hollis, C., Gunnell, D., Lewis, G., Thompson, A., Zammit, S., Duffy, L., Salvi, G., & Harrison, G. (2009). Prospective study of peer victimization in childhood and psychotic symptoms in a nonclinical population at

age 12 years. *Archives of general psychiatry*, 66(5), 527–536.
<https://doi.org/10.1001/archgenpsychiatry.2009.23>

Sigurdson JF, Wallander J, Sund AM. (2014) Is involvement in school bullying associated with general health and psychosocial adjustment outcomes in adulthood? *Child Abuse & Neglect*. Volume 38, Issue 10, October 2014, Pages 1607-1617

Sipahi, E. (2019). Ortaokul öğrencilerinin siber zorbalık ve akran zorbalığı eğilimlerinin örgütsel yabancılaşma ve örgütsel güven algılarına etkilerinin incelenmesi, Ankara ili örneği.

Soares, M. E. C., Ramos-Jorge, M. L., Gonçalves, B. A., Rodrigues, C. de O., Rodrigues, M. A., Fonseca, P. G., Drumond, C. L., & Galo, R. (2022). Bullying victimization is associated with possible sleep bruxism in school children. *Journal of Affective Disorders Reports*, 7. <https://doi-org.lproxy.yeditepe.edu.tr/10.1016/j.jadr.2021.100297>

Sourander A, Brunstein Klomek A, Kumpulainen K, et al. (2011) Bullying at age eight and criminality in adulthood: findings from the Finnish Nationwide 1981 Birth Cohort Study. *Social Psychiatry Psychiatric Epidemiology*. 46:(12)1211–19.

Stapinski, L. A., Bowes, L., Wolke, D., Pearson, R. M., Mahedy, L., Button, K. S., Lewis, G., & Araya, R. (2014). Peer victimization during adolescence and risk for anxiety disorders in adulthood: a prospective cohort study. *Depression and anxiety*, 31(7), 574–582. <https://doi.org/10.1002/da.22270>

Straub, R. H., & Cutolo, M. (2018). Psychoneuroimmunology developments in stress research. *Wiener Medizinische Wochenschrift*, 168(3–4), 76–84. <https://doi.org/10.1007/s10354-017-0574-2>

Strom, I. F., Thoresen, S., Wentzel-Larsen, T., & Dyb, G. (2013). Violence, bullying and academic achievement: a study of 15-year-old adolescents and their school environment. *Child abuse & neglect*, 37(4), 243–251. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2012.10.010>

Sun, J., & Cao, L. (2021). Explaining Physical Bullying in Chinese Middle Schools. *Journal of School*. <https://doi-org.lproxy.yeditepe.edu.tr/10.1080/15388220.2021.1985324>

Sullivan, K. (2010). *The anti-bullying handbook*. Sage. pp: 10-14

Tanrikulu, İ. , Kandemir Özdiñç, N. & Besnili, Z. N. (2021). Okul Öncesi Dönemde Akran Zorbalığı ve Okul Yapısı ile İlgili Değişkenlerin İncelenmesi . *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* , 23 (3) , 857-873 . DOI: 10.17556/erziefd.875930

Takizawa, R., Maughan, B., & Arseneault, L. (2014). Adult health outcomes of childhood bullying victimization: evidence from a five-decade longitudinal British birth cohort. *The American journal of psychiatry*, 171(7), 777–784. <https://doi.org/10.1176/appi.ajp.2014.13101401>

The Health Behaviors In School-age Children (HBSC), (2016). İnternational Report From The 2013/2014 Survey, Growing up unequal: gender and socioeconomic differences in young people’s health and well-being. *Health Policy For Children And Adolescent No. 7* . Retrived Agust 18 2022 from https://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0003/303438/HSBC-No.7-Growing-up-unequal-Full-Report.pdf

The Health Behaviors In School-age Children (HBSC), (2019a). Spotlight on adolescent health and well-being. Findings from the 2017/2018 Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) survey in Europe and Canada. International report. Volume 1. Key findings. Retrived Agust, 18, 2022 from <https://www.who.int/europe/publications/i/item/9789289055000>

The Health Behaviors In School-age Children (HBSC), (2019b). Health Behaviors In School-age Children (HBSC) 2005/2006 Survey, School Report. Retrived Agust, 18, 2022 from https://www.nichd.nih.gov/sites/default/files/publications/pubs/documents/HBSC-2005_2006-Final.pdf

The Health Behaviors In School-age Children (HBSC), (2020). Spotlight on adolescent health and well-being. Findings from the 2017/2018 Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) survey in Europe and Canada. International report. Volume 2. Key data. Retrived August, 18, 2022 from <https://www.who.int/europe/publications/i/item/9789289055017>

Topçu A.E. & Dönmez A., (2015) Bir Grup Süreci Olarak Akran Zorbalığı: Katılımcı Rollerinin Cinsiyet ve Sosyal Statü Açısından İncelenmesi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 30 (75), ss: 1-13.

Underwood K. 2003. *Social Aggression Among Girls*. New York: The Guilford Press.

UNESCO (2019) *Behind the numbers: ending school violence and bullying*. UNESCO Publishing. France.

UNESCO Türkiye Miili Komisyonu (2020). UNESCO Genel Direktörü Sayın Audrey Azoulay'ın Okulda Şiddet, Zorbalık ve Siber Zorbalığa Karşı Uluslararası Güne İlişkin Mesajı. <https://www.unesco.org.tr/Home/AnnouncementDetail/4593> Erişim Tarihi: 18 Ağustos 2022.

UNESCO (2022). International day against violence and bullying at school including cyberbullying. <https://www.unesco.org/en/articles/international-day-against-violence-and-bullying-school-including-cyberbullying>

Vandebosch H. & Van Cleemput K. (2008). Defining cyberbullying: a qualitative research into the perceptions of youngsters. *Cyberpsychol Behav.* 11(4):499-503.

Vanderbilt, D., & Augustyn, M. (2010). The effects of bullying. *Paediatrics and child health*, 20(7), 315-320.

Van der Wal, M. F., de Wit, C. A., & Hirasing, R. A. (2003). Psychosocial health among young victims and offenders of direct and indirect bullying. *Pediatrics*, 111(6 Pt 1), 1312–1317. <https://doi.org/10.1542/peds.111.6.1312>

Yaman E., Eroğlu Y. & Peker A (2011) *Başaçıkma Stratejileriyle Okul Zorbalığı ve Siber Zorbalık*. Kaknüs Yayınları. İstanbul

Yang B., Wang B., Sun N., Xu F., Wang L., Chen J., Yu S., Zhang Y., Zhu Y., Dai T., Zhang Q., Sun C. (2021) The consequences of cyberbullying and traditional bullying victimization among adolescents: Gender differences in psychological symptoms, self-harm and suicidality. *Psychiatry Research*. Volume 306, 114219

Yöndem Z.D. & Totan T., (2007). Ergenlerde Zorbalığın Anne Baba ve Akran İlişkileri Açısından İncelenmesi. *Ege Eğitim Dergisi (8) 2: 53–68*.

Yu-Hsien Sung. (2018). Book Review of Cyber Bullying Approaches, Consequences and Interventions. *International Journal of Cyber Criminology*, 353–361. <https://doi-org.lproxy.yeditepe.edu.tr/10.5281/zenodo.1467944>

Zhang, A., Liu, C., Bornheimer, L. A., Solomon, P., Wang, K., & Morrow, S. (2019). The indirect effect of bullying on adolescent self-rated health through mental health: A gender specific pattern. *Children and Youth Services Review*, 104. <https://doi-org.lproxy.yeditepe.edu.tr/10.1016/j.chilyouth.2019.104385>

Wachs, S., Bilz, L., Fischer, S. M., Schubarth, W., & Wright, M. F. (2018). Students' Willingness to Intervene in Bullying: Direct and Indirect Associations with Classroom Cohesion and Self-Efficacy. *International journal of environmental research and public health*, 15(11), 2577. <https://doi.org/10.3390/ijerph15112577>

Ward NL, Linke LH. (2011) Commentary: understanding adolescent health-risk behaviors from a prevention science perspective. *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law.*, 39(1):53–56.

Watts, L.K.; Wagner, J.; Velasquez, B.; Behrens, P.I. (2017) Cyberbullying in higher education: A literature review. *Comput. Human Behav.*, 69, 268–274.

Willard, N. (2007). Cyberbullying and Cyberthreats: Responding to the Challenge of Online Social Aggression, Threats, and Distress.

Williams, M. L., & Pearson, O. (2016). Hate crime and bullying in the age of social media.

Wolke D, Lereya ST. (2015) *Arch Dis Child*, 100:879–885. doi:10.1136/archdischild-2014-306667.

World Health Organization. (2019). School-based violence prevention: a practical handbook. World Health Organization. <https://apps.who.int/iris/handle/10665/324930>

World Health Organization. Regional Office for Europe. (WHO) (2020). Spotlight on adolescent health and well-being. Findings from the 2017/2018 Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) survey in Europe and Canada. International report. Volume 2. Key data.. World Health Organization. Regional Office for Europe. <https://apps.who.int/iris/handle/10665/332104>. License: CC BY-NC-SA 3.0 IGO